

Ткачук Лариса
«ШКОЛА РАДОСТІ Й УСПІХУ» У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В. СУХОМЛИНСЬКОГО ТА С. ФРЕНЕ

***Анотація.** Мета статті полягає у здійсненні компаративного аналізу педагогічних ідей створення «Школи радості та успіху» у педагогічних концепціях В. Сухомлинського і С. Френе. У статті доводиться, що видатні учені у системі своїх педагогічних поглядів ґрунтовно розкрили сутнісний зміст ідеї радості пізнання та послідовно реалізували її у навчально-пізнавальній практиці. На основі теоретичного аналізу найбільш відомих праць В. Сухомлинського та С. Френе виявлено основні ідеї «Школи радості і успіху» у їхній педагогічній спадщині; визначено спільне і відмінне у поглядах видатних педагогів у ракурсі досліджуваної проблеми. Визначено роль і місце цих ідей у скарбниці світового педагогічного досвіду. Наголошується на співзвучності ідей видатних педагогів та концептуальних положень концепції Нової української школи.*

***Ключові слова:** В. Сухомлинський, С. Френе, «Школа радості та успіху», гуманізм, «френопедагогіка», вільні тексти, шкільна друкарня, прагматична педагогіка, «педагогіка серця», педагогіка партнерства, концепція Нової української школи.*

***Abstract.** The purpose of the paper is to carry out a comparative analysis of the pedagogical ideas of creating a «School of Joy and Success» in the pedagogical concepts of V. Sukhomlinsky and S. Frenne. The article shows that prominent scientists in the system of their pedagogical views thoroughly revealed the essential content of the idea of the joy of knowledge and consistently implemented it in educational and cognitive practice. On the basis of the theoretical analysis of the most well-known works of V. Sukhomlinsky and S. Frene, the main ideas of the «School of Joy and Success» were revealed in their pedagogical heritage; it is defined jointly and different in the views of outstanding teachers in terms of the problem under study. The role and place of these ideas in the treasury of the world*

pedagogical experience have been determined. The consonants of the ideas of the outstanding teachers and the conceptual provisions of the concept of the New Ukrainian School have been emphasized.

Key words: *V. Sukhomlynsky, S. Frenne, «School of Joy and Success», humanism, «frennopedagogika», free texts, school printing, pragmatic pedagogy, «pedagogy of heart», partnership pedagogy, concept of the New Ukrainian school.*

Ідея успіху в навчанні у своєму розвитку пройшла тривалий і непростий шлях від сентенцій Марка Фабія Квінтіліана до положень концепції Нової української школи. Вона знайшла свою практичну реалізацію і виявила великі виховні можливості у педагогічних системах Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Дістервега, Г. Сковороди, К. Ушинського, Л. Толстого, А. Макаренка, Я. Корчака, С. Френе, В. Сухомлинського.

Життєвий шлях та педагогічна діяльність В. Сухомлинського – це яскрава сторінка книги педагогічних пошуків вітчизняних вчителів-новаторів, яка була глибоко і всебічно відображена у документально-історичних повістях і нарисах (Д. Водзинський, К. Григор'єв, Б. Тартаковський, Б. Хандрос, І. Цюпа та ін.), наукових працях (М. Антонєць, І. Зязюн, М. Красовицький, В. Кузь, М. Сметанський, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.), дисертаційних дослідженнях (А. Луцюк, В. Кіндрат, О. Петренко, Л. Петрук та ін. і, зокрема, науковців лабораторії «Василь Сухомлинський і школа ХХІ століття» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, захищених під науковим керівництвом акад. В. Кузя – Н. Безлюдної, Г. Бондаренка, Т. Кочубей, В. Кушнір, Л. Ткачук, І. Суржикової та ін.).

Пошуки аналогів педагогічної концепції В. Сухомлинського за кордоном зосередили нашу увагу на виховній системі відомого французького педагога-новатора Селестена Френе, чий погляд та ідеї ще у 20–30 роки минулого століття викликали інтерес в українських освітян. Пізніше ім'я Селестена Френе повністю зникло з педагогічної лексики українських вчителів, і знову повернулося на сторінки педагогічної преси України наприкінці 90-х років

XX ст. Поділяємо думку О. Сухомлинської, що цей педагог-новатор не може не зацікавити своєю неординарністю, емоційністю, оригінальністю мислення [36]. Ім'я С. Френе широко знане в усьому світі, воно дало назву окремій галузі педагогіки – «френопедагогіці», яка відводить головну роль в освіті дитячому колективу, що поєднується з вільним вибором учнями форм навчальної діяльності і навчальних предметів.

Виховні ідеї та педагогічні технології С. Френе стали предметом ґрунтовних досліджень М. Барре, Б. Вульфсона, А. Ландруа, Л. Леграна та ін.

До педагогічних ідей С. Френе зверталися у своїх статтях Е. Аксьонова, К. Баханов, В. Бахічева, Я. Бистрицька, Л. Вергазова, В. Гура, О. Заболотня, Р. Курбатов, Н. Месхі, О. Сухомлинська, А. Шейніна. Їм присвячені дисертаційні дослідження П. Браїловської, О. Семенової.

Об'єктивний цілісний аналіз педагогічних поглядів і концепцій В. Сухомлинського і С. Френе у їх зіставленні та порівнянні методом описово-компаративного аналізу вперше був здійснений у дисертаційному дослідженні та представлений у публікаціях І. Суржикової. Однак, порівняльний аналіз ідеї радості та успіху в навчанні школярів у творчій спадщині В. Сухомлинського та С. Френе дослідницею цілеспрямовано не здійснювався.

Саме тому мета статті полягає у здійсненні компаративного аналізу педагогічних ідей створення «Школи радості та успіху» у педагогічних концепціях В. Сухомлинського і С. Френе з визначенням ступеня доцільності та форм використання їхнього педагогічного досвіду у світовій та вітчизняній педагогічній практиці.

Селестен Френе [1896–1966] – французький педагог, автор інноваційних педагогічних технологій, творець концепції «Сучасна школа», вважав, що дитина сама створює свою особистість, функція педагога полягає в тому, щоб допомогти дитині віднайти і розвивати задатки, подаровані природою, а школа повинна допомагати дітям зберегти або відновити душевну рівновагу, необхідну для того, щоб не відчувати страху перед життям. У недооцінці індивідуальності дитини, її інтелектуальної та емоційної активності, ігноруванні її інтересів, можливостей і ціннісних орієнтирів видатний педагог

вбачав причину втрати інтересу до навчання, яке стає для неї важким, неприємним і безрезультатним обов'язком, замість того щоб збагачувати її і розвивати [44, с. 151].

С. Френе вважав, що людина не може існувати без успіхів, які сприяють її життєвому самоствердженню: «Будь-яка людина прагне до успіху. Невдача гальмує роботу і позбавляє ентузіазму» [30]; натомість вся система традиційної школи заснована на невдачі: «... традиційна педагогіка культивує невдачі у всіх галузях. Тільки дуже здібні учні, що очолюють клас, пишаються незмінними успіхами, а решта постійно терпить поразку». Більшість учнів, наголошував С. Френе, школа пригнічує, звалюючи на них лавину невдач і провалів. «Збентежена своїми невдачами, дитина шукає інші шляхи – зазвичай негарні, – щоб хоч у чому-небудь досягти успіху. Потрібно завжди сприяти успіхам дітей. Від цього безпосередньо залежить ефективність навчання.Потрібно змінити саму модель школи та роль учителя, основною турботою якого повинна стати не прискіплива перевірка учнівських робіт, а всебічна допомога дітям» [30]. Справжню задачу школи Селестен Френе вбачав у культивуванні успіхів кожного з учнів [44, с. 235], наголошуючи, що «...ми категорично заперечуємо такі «успіхи», які досягаються за допомогою антиморальних і антигромадських дій» [44, с. 156].

У своїй педагогічній системі він відмовився від оцінок, оскільки систему оцінювання вважав найнегативнішим явищем, що є в традиційній школі. Зазначав, що оцінка не може бути надійним і точним критерієм знань дитини, оскільки у процесі оцінювання учителі часто перебувають під впливом суб'єктивності, помилкових суджень, випадкових вражень. Разом із тим, вважав, що оцінка, яка засвідчує неуспішність учня, може сформувати у нього комплекс неповноцінності [44, с. 128]. «Кожна дитина потребує, як і дорослий, оцінки своїх зусиль і своїх досягнень», а тому, підкреслював С. Френе, – потрібен контроль, «який враховує не тільки формальні результати, але й зусилля, витрачені на ту чи іншу роботу. Це не тільки оцінка в балах. Ми не повинні порівнювати з формальної точки зору дві різні доповіді, в кожному з яких

маленький автор вклав свою думку. Якщо учень старався, як міг і попрацював на совість, то він заслуговує високої оцінки незалежно від результату» [44, с. 128].

С. Френе вважав, що оскільки у традиційній школі оцінка є головним показником успіхів учнів, то це штовхає їх до неправди, до показних зусиль, викликає нездорове суперництво, стимулює індивідуалістичні тенденції. Оцінки, на його думку, не тільки не слугують надійним критерієм інтелектуальних потенцій дитини, але й не відображають адекватно справжньої якості знань. Оцінки виставляються вчителем безконтрольно, тому важко уникнути випадковостей, помилок, а часом і упередженого ставлення, сваволі. «Самі оцінки були б ще прийнятними, не дивлячись на певну долю помилок при їх виставленні, якби за ними батьки і шкільна адміністрація не робила висновки про результати навчання. Але існуюча система оцінок веде до того, що діти брешуть і намагаються ввести в оману перевіряючих і екзаменаторів» [44, с. 155].

Педагог підтримував змагання в спорті та іграх, але перенесення цього у навчальний процес вважав неприпустимим. Згідно з педагогікою Френе, діяльність школи потрібно організовувати таким чином, щоб учні виховувалися у середовищі взаємодопомоги, взаємоповаги, відповідальності та власної гідності. Важливим етапом цього є самоуправління учнів. «Дитина не любить роботу «у стаді», – зазначав він, – де кожен індивід повинен підкорятися «пастуху» [30]. Вона любить індивідуальну роботу або роботу в колективі, де панує дух співробітництва». У школах, що працювали за його методикою, створювалися шкільні кооперативи, членами якого були всі учні. Вони обирали керівну ланку, що складалася із кількох учнів та вчителя і самостійно займалися питаннями самоуправління. Вони самостійно вирішували дисциплінарні питання, всі суперечливі ситуації детально обговорювалися на зборах, вирішували питання розв'язання конфліктів та покарання. Щороку рада колективу змінювалася. С. Френе вважав неприпустимим, щоб одні учні звикали до ролі керівників, інші – до ролі виконавців.

Щосуботи відбувалося зібрання колективу, до якого всі ретельно готувалися. На загальний огляд виставляли кращі роботи тижня, а ключовим моментом був огляд стінгазети, яка традиційно була поділена на чотири колонки: «Я критикую», «Я хвалю», «Я хотів би», «Я зробив». У будь-який момент кожен бажаючий може написати, що вважає за потрібне. Кожен запис повинен бути підписаний, щоб уникнути анонімних доносів. Витирати записи заборонялося. Голова зборів зачитував усі записи рубрики «Я критикую», а від автора і того, кого критикують вимагалися пояснення. Далі рада визначала методи виправлення. Найстрашнішим покаранням для дітей було позбавлення можливості певний час писати в газеті. Розглядаючи рубрику «Я хвалю», кожного схвалювали бурхливими оплесками, що було найбільшим проявом визнання.

С. Френе стверджував, що «демократія завтрашнього дня готується демократією в школі. Авторитарний режим у школі не знає, як формувати демократичних громадян» [6, с. 6]. Педагог наголошував, що в основі виховання лежить гідність особи, і взаємна повага вчителя і учня є однією з головних умов оновлення школи. Авторитарне навчання й виховання, стверджував вчений, є небезпечним, адже учень звикає виконувати вказівки і втрачає здатність критично мислити.

Особливим було його ставлення до словесного методу виховання. С. Френе доводить, що постійні настанови є шкідливими. Моральне виховання він порівнює із знанням граматики: ми можемо знати усі правила, але не вміти їх використовувати.

Між двома світовими війнами саме С. Френе дав змогу самореалізації і самовираження тисячам дітей у віддалених регіонах Франції шляхом реалізації технік «шкільна друкарня», «вільні тексти» і «міжшкільне листування». Таке спілкування учнів і вчителів з різних шкіл, різних країн було провісником Інтернету, який пов'язує сьогодні освітянську спільноту усього світу.

Він розробив оригінальну методику навчання. У той час, як у французькій школі панував книжно-вербальний метод із заучуванням напам'ять, імітацією

мови вчителя і виконанням одноманітних вправ, С. Френе вводить так звані «вільні тексти». Для дітей «вільні тексти» були засобом самовираження, для вчителя – засобом вивчення особистості учня, його інтересів, взаємостосунків з іншими учнями і середовищем. Створюючи «вільні тексти», дитина відчувала себе творчою особистістю, починала усвідомлювати причини своїх успіхів та невдач. Разом з тим, це абсолютно нова, оригінальна концепція навчання рідній мові.

«Вільні тексти» є невіддільними від шкільної друкарні, яка, на думку Селестена Френе, є найбільш яскравим символом нової школи, що допомагає активізувати навчально-виховний процес дає дитині змогу набути навички ручної праці, виробити координацію рухів, зорову пам'ять, покращити грамотність.

Френе виступав проти систематичного використання підручників, особливо в початкових класах. Він вважав, що вони позбавляють можливості індивідуалізованого навчання, подавляють інтереси дитини, нав'язуючи їй логіку дорослого, прививають сліпу віру у друковане слово. Як альтернативу підручникам, він пропонував особливі картки, кожна з яких містила якусь частину навчального матеріалу з певного предмету, або конкретні завдання: текст для граматичної вправи, арифметичну задачу, питання з історії чи географії. Їх нумерували і створювали спеціальну картотеку, з якої кожен учень з допомогою вчителя формував для себе набір. Він міг в індивідуальному темпі опрацьовувати навчальний матеріал, приділяти більшу увагу тим питанням, які його найбільше цікавлять. Саме така організація навчання, на думку С. Френе підвищує самостійність і зацікавленість дітей, дає відчуття радості відкриття.

Для початкових класів картки поділялись на інформаційні, картки-запитання і картки-відповіді. Для старших класів існували також картки з методичними рекомендаціями, де вказувалось, у якому порядку варто вивчати певну тему, яку додаткову літературу можна використати, що варто записати чи замалювати, на що звернути увагу. Зміст навчальних карток постійно перевірявся, адже з часом з'являлися нові дані, які потрібно було вносити. З

цією метою вчитель давав таке завдання групі старшокласників. Це було надзвичайно престижно, адже старші учні формували для менших зміст навчального процесу, виступали у ролі авторів підручників. Така організація навчання давала можливість старшокласникам мати індивідуальні завдання, а вчителю працювати з меншими та відстаючими учнями.

Велику увагу педагог приділяв плануванню навчального процесу. Учні, з допомогою вчителя формували тижневий план індивідуального навчання, у якому зазначали, скільки вільних текстів вони напишуть і на які теми, номери карток, які потрібно опрацювати та інші види діяльності. Перед кожним учнем стояло конкретне завдання, кожен вчився розраховувати свій час, підвищувався рівень відповідальності. Ті вихованці, що раніше справилися із завданням, могли відпочивати, інші – працювали на перервах і у вихідні дні.

В останні роки свого життя Селестен Френе займався програмуванням навчального процесу. Створені карти він вкладав у просту машину таким чином, щоб вони рухались по черзі. На одній – завдання, на іншій – найбільш раціональна відповідь.

С. Френе та В. Сухомлинський не знали один одного, хоча, як показав здійснений аналіз літератури, їхні погляди і підходи до проблеми створення «Школи радості та успіху» засвідчують значну подібність, залишаючись при цьому самобутніми і неповторними.

Вони намагалися полегшити долю дітей, дати їм шанс на успіх, навчити жити повноцінним життям і бачити в ньому високу мету – такий сенс їхньої творчості. Дитина як самоцінна особистість стоїть у центрі педагогічних систем учителів-творців. Це положення і В. Сухомлинський, і С. Френе вважали вихідним при розробці своїх технологій створення «Школи радості та успіху». Школи В. Сухомлинського і С. Френе стали осередками творчої думки, свого роду експериментальними полігонами, де апробувалися технології створення «Школи радості та успіху».

Спільним для В. Сухомлинського і С. Френе є критичне ставлення до тогочасної офіційної педагогіки, усвідомлення її нездатності задовольнити

потреби суспільства і необхідності повернути школу обличчям до дитини. Обидва педагоги протягом всього свого життя і постійної педагогічної праці шукали можливості створення нової системи освіти, яка змогла б забезпечити природовідповідний і гармонійний розвиток особистості, полегшити процес навчання, зробити його радісним і успішним. Вони шукали і розв'язували завдання, як дати дитині щастя улюбленої праці, розкрити її індивідуальні творчі сили. Все життя палко захищали свої погляди в педагогічній творчості – демократизм і гуманізм стали основою їхньої навчально-виховної системи.

Педагогічні технології обох вчителів об'єднує комплекс прийомів і засобів для самовираження дитячої особистості, віднайдення тих сфер діяльності учня, в яких він міг пережити ні з чим не зрівняне, окрилююче почуття успіху. Навчальна діяльність у школах українського і французького педагогів здійснювалась в умовах природного середовища, і в обох випадках вона трактувалась як насичений творчими відкриттями процес. Обидва педагоги надавали надзвичайно важливого значення вільному розвитку мислення дитини, що розкриває її душу, внутрішній світ [36, с.34].

Індивідуалізація навчання, диференційований підхід до кожного учня є ще однією спільною рисою, яка об'єднує педагогічні концепції В. Сухомлинського і С. Френе, хоч слід зауважити, що засоби, за допомогою яких досягалася кінцева мета, були в обох випадках дещо різними. У школі С. Френе це було програмоване навчання, тоді як у Павлиші диференційований підхід до учнів, індивідуалізація навчання здійснювалися за допомогою поєднання різних форм і методів роботи.

До спільних рис педагогічних концепцій В. Сухомлинського і С. Френе можна віднести їхнє ставлення до оцінювання знань учнів. Позиція В. Сухомлинського з цього питання була не настільки категорична, як погляди С. Френе, який цілком відмовився від виставлення оцінок у навчальному процесі. В. Сухомлинський вважав несправедливим оцінювати тільки кінцевий результат навчання – знання, ігноруючи ступінь старанності, ретельності підготовки учня. Аналогічною була й позиція С. Френе, який був твердо

переконаний у необхідності оцінювати зусилля, які доклала дитина до виконання завдання, а не кінцевий результат.

Поряд з існуванням спільних рис у багатогранних і різнопланових педагогічних системах українського і французького педагогів слід відзначити і їхні відмінності, які полягають у більш прагматичному характері філософії виховання С. Френе, оскільки для нього вихідними були принципи корисності, потрібності, доцільності, у той час як В. Сухомлинський здійснював процес виховання, виходячи з «педагогіки серця», надаючи великого значення проблемам етичного характеру, вихованню словом. Він проповідував ідеї високого інтелектуалізму, необхідності вищих виявів духовності. У педагогічній спадщині С. Френе не знаходимо подібних ідей, оскільки їх навряд чи можна вписати у досить жорсткі рамки потрібності і доцільності.

Багато виховних засобів з педагогічної палітри В. Сухомлинського (Кімната думки, Уроки мислення, Кімната казки, Острів чудес тощо) підпорядковані одній меті – вихованню словом, в той час як С. Френе недооцінював цей вид виховання, у досить категоричній формі відмовляючись від нього, не вбачаючи у слові могутній інструмент впливу на тендітну дитячу душу.

У поглядах С. Френе, педагог більше консультант, помічник, який спрямовує активність і самодіяльність учня у потрібне річище, а у концепції В. Сухомлинського він – авторитетний старший товариш, мудрий, знаючий і високоморальний наставник, який формує ставлення дитини, дитячі потреби і бажання.

До відмінностей можна віднести обмеження виховного середовища стінами школи, яке пропагував С. Френе, в той час як В. Сухомлинський наполягав на необхідності поєднання виховного впливу школи, сім'ї і суспільства [35]. Крім цього, відмінними були й методи навчання. С. Френе висловлював категоричне неприйняття підручника як базового навчального матеріалу і заміняв його в навчальному процесі навчальними картками і

стрічками, у той час як В. Сухомлинський завжди культивував шанобливе ставлення до книги взагалі і до шкільного підручника зокрема [35].

Як відмінність можна зазначити те, що техніка С. Френе «Шкільна друкарня» та «Програмоване навчання» не має аналогу в школі В. Сухомлинського, хоча навчальні картки С. Френе можна порівняти з допоміжними матеріалами пізнавального характеру, виготовлення яких широко практикувалося учнями школи у Павлиші.

С. Френе різко негативно ставився до гри, яку В. Сухомлинський розглядав цілком позитивно.

В. Сухомлинський приділяв значну увагу плануванню навчального процесу, але в нього ми не знаходимо індивідуального планування освітньої і трудової діяльності кожного учня, яке широко практикувалося в школі С. Френе і було однією з основ його педагогічної системи. Однак слід зауважити, що сам В. Сухомлинський чітко і систематично планував свою діяльність з організації та керівництва роботою школи, що засвідчують щоденні плани роботи директора школи, які зберігаються у Павлиському педагогічно-меморіальному музеї.

Таким чином, розгляд педагогічних концепцій «Школи радості і успіху» В. Сухомлинського і С. Френе засвідчив подібність їхнього ставлення до потреби учня у досягненні успіху як до фундаментальної соціальної потреби людини, яку особистість намагається задовольнити у навчальній діяльності. Найголовнішою спільною рисою педагогічних концепцій В. Сухомлинського і С. Френе є дитиноцентризм, гуманістичне, природовідповідне ставлення вчителя до учня, яке ґрунтується на повазі до особистості дитини, ідеї її цінності, неповторності, вірі у її сили, розум, перетворенні навчання хоч у важку для дитини, але радісну працю, основним моментом якої є успіх.

Разом із тим, існують певні відмінності, що виходять з більш прагматичного характеру філософських ідей С. Френе, які базуються на принципах корисності, потрібності, доцільності. В жорсткі рамки потрібності і доцільності не вписуються основні принципи «педагогіки серця», з якої

виходив В. Сухомлинський, надаючи великого значення проблемам етичного характеру, вищим проявам духовності у створенні ситуації успіху учням.

Реалізацію основних положень «Школи радості і успіху» В. Сухомлинського і С. Френе в сучасній освітній практиці знаходимо в положеннях Концепції Нова українська школа: орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм; новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві [35].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Педагогіка успіху: виховні втрати та їх подолання. *Педагогіка і психологія*. 2004. №4. С. 5–15.
2. Быстрицкая Я. Педагогика Селестена Френе: основные представления. *Школа – парк: дайджест педагогических идей та технологий*. 2003. № 2. С. 6–8.
3. «Педагогика успеха и радости» Селестена Френе. Лаборатория гуманной педагогики. [Ел. рес]. <http://nsportal.ru/blog/shkola/obshcheshkolnaya-tematika/all/2012/10/12/pedagogika-uspekha-i-radosti-selestena-frene>
4. Суржикова І. А. Педагогічна діяльність В. Сухомлинського і С. Френе (порівняльний аналіз). *Вісник наукової лабораторії «В. О. Сухомлинський і школа XXI століття»* / за ред. В. Г. Кузя. Умань, 2000. С. 83–90.
5. Сухомлинська О. В. С. Френе і В. Сухомлинський: спільне і відмінне у вихованні. *Шлях освіти*. 1997. № 2. С. 30–35.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5 т. К.: Рад. школа, 1976–1977. Т. 1–5.
7. Ткачук Л. В. Педагогічне забезпечення успіху в навчанні молодших школярів у творчій спадщині В. Сухомлинського: монографія. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2016. 192
8. Френе С. Избранные педагогические сочинения / под ред. Б. Л. Вульфсона. М.: Прогресс, 1990. 304 с.

Відомості про автора:

Ткачук Лариса Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини